

Cileandra („a umbla de-a cileandra“, 176) trebuie pus în legătură cu numele de joc popular *cinleandra*, pomenit în strigături (Gh. Cardaş, *Cântece populare moldovenești*, Arad, 1926, p. 169).

În sfârșit, sinonimica însași a expresiei poate fi sporită, întru altele, cu *a sări* (s. *juca*) *drăgaica*, pentru care v. Zanne, *Prov.*, IV, 355 și Șăineanu, s. v., și — în același sens de „vântură-țară“ — cu „a *cutreiera meleagurile, nemernicind*“, din cutare text vr. (v. Cartoian, *Legendele Troadei*, p. 52), pe lângă un *a umblă pustiu* (S. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din finutul Săcuilor*, Cluj, 1926, p. 28)¹.

V. Bogrea

Despre ce Psaltire și Liturghie vorbește Pavel Tordasi la 1570 ?

În legătură cu cele scrise despre M. Halici pe p. 87 a acestui volum am amintit că, după cum apare din porunca de la 9 Decembrie 1570 a episcopului româno-calvin Pavel Tordasi, care dă de știre preoților români că, mergând la soborul care avea să se țină în ziua Crăciunului Mic la Cluj, „să-și aducă și bani de cheltuială ca să cumpere cărți românești: Psaltirea, pe care s'o plătească cu 1 florin, altă carte, Liturghia, pe care s'o plătească cu 32 denari“², se pare că Coresi, care avea tipărită *Psaltirea* românească la 1570³, „a putut să tipărească și un

¹ Din greșelile de tipar mai supărătoare, relevăm ocazional: „medicul literat“ (p. 170, n.) = *tîtrat*, „constituit“ (174, n.) = *construit* și „reminescente“ (175) = *reminiscente*. — P. 176, sub no. 7 și 13, cetește: 33 (pro 32) și suprimă semnul „ditto“ (∞) după no. 12. — P. 178, no. 35, l.: *laidac*, iar p. 181, n. 3: АРѠДНБѠ.

² N. Iorga, *Ștefan cel Mare, Mihaiu Viteazul și Mitropolia Ardealului* în AAR., s. II, t. XXVII ist., p. 29; *Doc. Hurmuzaki*, XV, p. 645—6; A. Bunea, *Vechile episcopii românești*, Blaj, 1902, p. 41.

³ Se cunosc trei exemplare din această lucrare. Unul a fost descoperit de V. Mangra în 1890 și dăruit Academiei Române. El e defectuos: „cuprinde sfârșitul ps. IV (*durmănu* . . .) până la ps. V, 13 (. . . *fi-veri întră*), lipsesc apoi trei foi și textul care urmează începe de la ps. VIII, 10 și continuă până la ps. LXXI, 17. De aci începe o lacună până la ps. LXXII, 11. O altă lacună avem de la ps. LXXIII, 11 până la ps. LXXIV, 2. Mai lipsesc apoi foile de la ps. LXXV, 6 până la ps. XCIV, 4, de la ps. XCV, 6—C, 5, de la ps. CI, 25—CXVII, 13, de la ps. CXVII, 29—CXVIII, 16, de la ps. CXVIII, 33 până la Cânt. VI, 10, de la Cânt. VII, 43 până la titlul Cânt. IX, și în cele din urmă de la Cânt. X până la sfârșitul Cânt. XI. Ni s'a păstrat și ultima

Liturghier, cum arată două fragmente din „Slavoslovia“ (doxologie), unul păstrat pe pp. 218—221 ale Codicelui Sturdzan, altul pe ff. 103—109 ale manuscrisului liceului grăniceresc „G. Coșbuc“ din Năsăud.

La atât m'am mărginit să afirm în cadrul unui studiu în care mă ocupam de alt subiect. Însă în studiul asupra manuscrisului liceului „G. Coșbuc“ din Năsăud, pe care-l am gata, cu excepția părții privitoare la limbă, presupunerile pe care mi le-am alcătuit sânt mai întinse. Astfel nu numai „Slavoslovia“, pe care o avem aproape completă în cele două fragmente amintite, ci și textul cu titlul „Cuvântu de toate darurile s[v]intei beserici, carele ce sântu“ (ff. 73 r° 11—78 v° 18) m'au îndemnat să cred că în legătură cu *Liturghierul*, Coresi a trebuit să tipărească și *Rânduiala diaconstvelor*¹. Tot din acest *Liturghier—Diaconar* a trebuit să se copieze cam pe la 1600 în alt manuscris de pe care s'a copiat manuscrisul năsăudean și fragmentul din psalmul 33, care are mari asemănări cu cel din Psaltirea lui Coresi și din Psaltirea Scheiană. Psalmi se găsesc adecă și în *Liturghiere* și *Diaconare*. Puținele schimbări din manuscrisul năsăudean vin de la copiii care s'au acomodat timpului și locului și au căutat să dea o haină uniformă deosebitelor texte adunate în acesta.

foaie pe care se află epilogul . . .“ (cf. V. Mangra, *Tribuna* de la 24 Noemvrie 1890; *Cercetări literare-istorice*, București, 1896, pp. 3—10; I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, vol. I, pp. 54—56, și I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, 1916, vol. I, pp. LVIII—LX).

Al doilea exemplar, tot defectuos, se găsește în Biblioteca Universității din Cluj și a fost cumpărat de odată cu biblioteca regretatului Gr. Crețu. Cuprinde în quaterniile 25—40 și o foaie din al 47-lea, ps. LXXVII, 11 (*lorū* . . .) — ps. XCVI, 3 (. . . *pământulū*), de-aici urmează o lacună de 3 foi din care s'a păstrat numai câte un colț, apoi ps. C, 5 (*ochulū și* . . .) — ps. CXLIX, 4 (*întru oamenii săi*), după care urmează iarăși o mică lacună până la ps. CLI, 1 (. . . [*tată*] *lui mieu*) și în sfârșit ultima bucată de text care ni s'a mai păstrat (Cânt. 1 — *dereapta ta* . . .). Ne păstrează așa dar o parte însemnată din textul care lipsește în exemplarul Academiei Române, cu tot așa de puține schimbări față de cel al Psaltirii slavo-române de la 1577 ca și în partea cunoscută până acum (cf. Candrea, *l. c.*).

Al treilea exemplar, aproape complet, se găsește în posesiunea d-lui G. Giuglea, care l-a și descris. Descrierea d-sale e subț tipar.

¹ Pe ff. 42 b—44 b ale unui *Diaconariu* din sec. XVII, reproduse de Gaster, în *Chrestomatie* vol. I, p. 244—5, încă se vorbește de odăjdiile bisericești.

Presupunerile mi s'au dovedit întemeiate. Cu prilejul examenului de bacalaureat din toamna anului 1926 ținut în Târgul-Mureș, dl profesor N. Sulică mi-a dat în facsimil pagina întâie dintr'un exemplar din *Liturghierul* și *Diaconarul* lui Coresi descoperit de dsa. În fruntea acestei pagini se găsește titlul „*Tocmeala slujbeei dumnezeiască întru Ia și diia[fo]stvele*“. Slovele sânt din tiparnița lui Coresi, iar filigrama hârtiei este coroana fabricii de la Brașov. Dl Sulică mi-a mai comunicat că are în pregătire un studiu asupra acestui text deosebit de important. Doresc să-l termine cât mai curând pentru ca să pot urmări mai bine legătura dintre el și manuscrisul de care mă ocup. Cât timp adevărat n'am văzut încă întreg textul *Liturghierului* și *Diaconarului* coresian, n'am putut stabili dacă într'adevăr există legătură între acesta și textele amintite ale manuscrisului liceului „G. Coșbuc“ din Năsăud, ci am rămas tot la presupuneri și conjecturi.

Deocamdată însă observ că, prin faptul că *Liturghierul* și *Diaconarul* coresian este tipărit cu chirilice, se poate stabili un lucru, și anume că și *Psaltirea*, pe care voia Pavel Tordasi să o pună în mâna preoților săi, eră tipărită tot așa. Ea a fost deci *Psaltirea* de la 1570 a lui Coresi, nu „putea să fie și *Cartea de cântece* sau *psalmi* calvino-unitari“ tradusă și tipărită cu litere latine și ortografie ungurească-săsească pe la 1570, probabil în tipografia lui Heltai din Cluj, „după ediția I, apărută înaintea de 1574 și necunoscută astăzi, a *Cărții de cântece* a lui Francisc David, care s'a întemeiat pe un *Graduale* tipărit în Oradea la 1566 și mai ales pe *Cartea de cântece* a lui Grigorie Szegedi din 1569“¹. Într'adevăr această *Carte de cântece*, care cuprinde psalmii pe care-i cântau laicii reformați în biserică, nu este propriu zis o *Psaltire*, cum nu este nici așa numitul *Graduale*, care eră scris pentru preoți (predicatori) ca să-l întrebuințeze în biserică².

N. Drăganu.

¹ Vezi pp. 87—89 ale acestui volum. La cei ce au copiat din *Cartea de cântece* de pe la 1570 se pare că trebuie să adaugem și pe cel ce a scris la 1674 *Litania* din Răbăgani (păstrată acum la consistorul din Orade), descrisă de dl M. Pripor în *Familia*, S. II, Anul I--1926, No. 6, p. 9. Să se compare textul citat din Halici tatăl pe p. 86 a acestui volum cu următorul reprodus de dl Pripor l. c.: „Sfânt David craiul în hăbărușagul lui plângea-se domnului în bușuliala lui și aceasta grăia în bușuliala lui. Până când amărăști pre mine până când ascunzi fața ta dinaintea mea . . .“.

² Vezi p. 90 din acest volum.